

**DENUMIRI DE PLANTE ÎN POEZII POPULARE ROMÂNEȘTI. STUDIU
ETNOBOTANIC**Marius-Nicușor GRIGORE¹

Abstract : Romanian folklore represents a rich source of information about the role and importance of plants in our nation's existence. The folk poems are an accessible „database” of uncensored elements stored within the collective subconscious. The plants are a constant and evident part of these elements. The three volumes of the ”Romanian folk poems” folklore anthology written by G. Dem. Teodorescu were studied and the data on plant names were synthetised. The apparent implications of plants in the Romanian people's existence are brought into discussion. Some profound aspects deduced from certain associations of words are also presented.

Introducere

Vegetația reprezintă primul contact concret al omului cu pământul, mediatorul direct între acesta și natură, precum și mediul care a definit într-o anumită măsură dimensiunea istorică, spațială a poporului român.

Folclorul este depozitarul unei îndelungate și complexe evoluții istorice, psihologice și spirituale a acestui popor care, prin caracteristicile sale sincretice definește profilul sufletesc global al românilor. Acesta stochează diferite elemente care trădează concepția despre viață, obiecte, ființe, precum și relaționări diverse între acestea.

Plantele, fie că au constituit hrană, leac, interfață magică între probleme ce reclamă o rezolvare rapidă și forțe supranaturale, sursă de materii prime, și-au pus amprenta asupra concepției de viață a acestui popor. Poeziile populare, prin caracterul lor colectiv, transmise de cele mai multe ori prin viu grai, de la o generație la alta, suferind modificări mai mult sau mai puțin semnificative, au un caracter conservativ, în care denumirile de plante au o apariție constantă, exprimând de multe ori situații bine precizate, dar și aspecte mai profunde, subtile.

¹ Universitatea ”Alexandru Ioan Cuza” Iași, Facultatea de Biologie

Material și Metodă

Pentru studiul de față am ales culegerile de folclor ale lui G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*. După parcurgerea textului (însușind aproximativ 800 de pagini cu versuri), am selectat denumirile populare de plante, centralizând numărul de apariții (citări), atât ca valoare strict numerică, dar mai ales ca și context și posibile implicații. Aceste poezii populare sunt păstrate în forma originală, nealterată, așa cum au fost culese din diferite surse, fără ca G. Dem. Teodorescu să intervină în conținutul sau valoarea stilistică a acestora. Asta ne poate facilita un contact mai direct și “sincer” cu mentalitatea colectivă a poporului nostru.

Rezultate și discuții

Rezultatele studiului nostru sunt sintetizate în tabelul 1, în care am ordonat denumirile populare de plante în ordinea descrescătoare a aparițiilor lor. Pe lângă denumiri populare de plante care pot fi, mai mult sau mai ușor, echivalate cu denumiri științifice corespunzătoare, am inclus în datele centralizate și elemente vegetale generice, cum ar fi: flori, iarbă, fân, care au, cum se poate remarca, o frecvență destul de ridicată.

Nu ne-am propus să oferim aici denumirile științifice echivalente; după cum se știe, în multe situații, o denumire populară de plantă poate corespunde la taxoni diferiți, și invers. Din lipsă de spațiu, am renunțat la acest aspect; pentru mai multe detalii, a se vedea Borza (1968).

Tabelul 1. Denumirile de plante și numărul de apariții

Denumire plantă	Număr apariții/denumire plantă	Total apariții
Lalele	105	105
Măr	81	81
Grâu (grâne)	55	55
Brad	47	47
Fag	42	42
Pelin	34	34
Vie	31	31
Busuioc	30	30
Tei	29	29
Nucă	26	26
Garoafă	25	25
Măracine	24	24
Salcie	22	22
Mac, alun	20	40
Păr	17	17
Trandafir, năut	16	32
Trestie	15	15
Paltin, usturoi, cicoare, secară	12	48
Cafea, gutui	11	22

Micșunele	10	10
Bujor, bumbac, calofir, dudău, salbă moale, sulfină	9	54
Colilie, in, mărgărit, orz, plop, porumb, viorele	8	56
Lipan, siminoc, susai, mur	7	28
Arțar, fasole, izmă creață, măsline, răsură, rozmarin, stejar, zorea, granate, soc, ardei	6	66
Avrămeasă, brândușe, carpen, costrei, crăiță, fragă, iarbă neagră, linte, mazăre, răchită, sipică, ulm	5	60
Barlabei, călin, lămâie, lemn câinesc, leuștean, mei, papură, piper, prun, vișin	4	40
Bob, aglică, cânepă, crin, curechi, ghizdei, lăptucă, odolean, pepene, portocală, rogoz, sfeclă, trifoi, urzică, zambilă, dafin	3	48
Brebenea, castravete, căpșună, ceapă, dovleac, flori domnești, gherghine, ghiocei, gule, iască, lemn dulce, liliac, mătrăgună, ovăz, păducel, ridiche, sânger, scortişoară, stuf	2	38
Arin, briu, cardama, cireș, clocotici, corn, cristineasă, cruciuliță, dimotin, drăgan, ferigă, feriguță, floarea raiului, floarea Soarelui, gheață (rece), iarba ciutei, iarba fiarelor, iarbă grasă, iasomie, izmă, lemn pucios, lobodă, maghiran, măceș (măciș), mălin, măturică, mohor, molift, muma pădurii, norele, nu-mă-uita, păiuș, pălămidă, păpădie, peliniță, piersici, pir, popîlnic, pospai, praz, rapiță, rodul pământului, rug, salcâm, salomie, samulastră, sângerică, sânge-de-nouă-frați, smochină, spanac, strigoi, tămâioară, troscot, tufan, varză, verbină, vinețea/ vinețele, volbură	1	58
Flori		217
Iarbă		65
Fân		22
Total	168	1487

Considerăm că frecvența mai mare a aparițiilor unor denumiri populare în textul analizat, poate fi pusă în legătură cu ponderea și importanța jucate de aceste plante în viața poporului nostru.

Lalelele sunt o apariție constantă în versurile citite, acestea fiind plante ornamentale destul de răspândite și comune în grădinile țărănești românești (Borza, 1944; Drăgulescu, 1992), constituind în egală măsură un frecvent motiv ornamental în arta populară românească, maghiară și săsească, fiind mult cântată de popor (Butură, 1979). Cu toate acestea, răspândirea și folosirea ei ca plantă ornamentală pot să varieze de la o regiune la alta, sau de la o perioadă la alta, în unele situații, fiind considerată o plantă mai rară în grădinile țărănești românești (Borza, 1925). Este însă o plantă înregistrată etnobotanic încă de la începutul secolului XX (Panțu, 1902; 1929).

Din analiza noastră, nu putem să corelăm apariția acestei plante cu anumite situații speciale, simbolice sau mai profunde; adesea, apare în text mai degrabă ca un stereotip, folosit pentru a asigura rima cu versul următor (sintagma des uzitată fiind „foaie verde ș-o lalea”, asigurând rima pentru cuvinte ca: „mea”, „coala”, „zicea”, „se-ntorcea”, „zărea”), aflându-se de regulă ca sintagmă în versurile introductive, de început.

Nu ar fi exclus ca frecvența ridicată a acestei plante să se datoreze, cum subliniam, ușurinței de a asigura rimarea (multe din cuvintele rimate sunt verbe la imperfect - deci ușor de găsit - ceea ce poate sugera și caracterul de fluiditate, repetabilitate a acțiunii ce urmează a fi narată sau desfășurată), cursivitatea versului; mai merită poate menționat că este vorba de o plantă perenă, ceea ce poate explica și caracterul de persistență la nivelul mentalului colectiv.

Mărul are de asemeni o frecvență ridicată în ceea ce privește aparițiile la nivelul textului studiat. Nu insistăm asupra importanței de arbore fructifer, care este binecunoscută sau asupra utilizării multiple a fructelor; în treacăt fie spus, pentru a sublinia ponderea pe care acest arbore o are în viața poporului nostru, amintim doar că etnobotanica românească a înregistrat un număr de aproximativ 480 (!) de soiuri de măr (Borza, 1968). Firește că nu punem în discuție critic caracterul „științific” al acestora, ci dorim numai să aducem un argument pentru a explica numărul mare de apariții în versurile analizate.

Referitor la măr, supunem atenției următoarea situație deosebită. Într-un colind despre Ziuă, mărul apare în combinația de cuvinte: „La Mărul – rotat,/ La Câmpu – rourat.” (vol. 1, p. 50). Credem că, din ce am analizat, aceste două versuri sunt printre puținele care conțin un nucleu arhaic implicit, o regresie la stadii protoistorice de evoluție, o veche reminescentă a unui mit cosmogonic sau chiar biblic. Se cunoaște ca mărul este în mitologia românească fie un substitut al arborelui cosmic, fie arborele vieții și al înțelepciunii (Vulcănescu, 1985). Este însă și un simbol ambivalent din punct de vedere magic – religios creștin: pe de o parte a fost arborele fructifer pentru care omenirea a fost pedepsită ca urmare a încălcării interdicției divine de a se înfrupta din el, pe de altă parte este considerat arborele recompensei divine, deoarece

sub el stă întinsă masa cu bunătățile paradisiace. Întâmplător sau nu (!), arborele este scris cu majuscule, fiind practic singura situație în care numele unei plante este grafiată de G. Dem. Teodorescu cu litere mari. Asta întărește implicația unui mit profund ancorat în inconștientul colectiv al poporului nostru. Credem că este vorba de suprapunerea unor două dimensiuni: pe de o parte, un stâlp ancestral, universal, acel „axis mundi” care unește de exemplu, cerul cu pământul; pe de altă parte, folosirea adjectivului „rotat” este mai mult decât potrivită: pe lângă sensul de bază, care se referă la forma coroanei, are și o valoare implicită ezoterică, absconsă, care nu se relevă decât simbolic, din structurile inconștientului. Această asociere de cuvinte este practic un exemplu de viziune românească asupra unui tip de geneză, asupra unui stadiu de evoluție pierdută într-un timp și spațiu imemorabile.

Ceea ce vrem să sugerăm cu acest exemplu este faptul că unele plante au, pe lângă implicații aparente, concrete, care țin de un anumit cotidian, și o valoare intrinsecă, care în asocieri de cuvinte și în anumite contexte, își pot revela o parte din conținut.

Frecvența ridicată a unor plante cum ar fi grâul, mărul, vița de vie, nucul este o dovadă în sprijinul etnogenezei românilor. Toate aceste plante cultivate denotă caracterul de popor sedentar, legat de anumite preocupări ce necesită plasarea bine definită și permanentă într-un spațiu dat. Popoarele migratoare „nu au timp” să-și creeze fitomitologii, simboluri stabile și durabile, ci plămulesc mitologii războinice, legate de arme sau zei ai războaielor. Propunem, deci, ca studii ulterioare, mai extinse și mai detaliate de etnobotanică, să fie folosite drept dovezi pentru etnogeneza acestui popor.

Alunul apare în multe descânțece, în special în cele de mușcătură de șarpe. Cu smicele (nuiele) de alun se descântă apa neînceptă, care apoi e dată celui mușcat de șarpe să fie băută; alteori, cu apa descântată se spală rănilor provocate de mușcătura șarpelui. Interesant e că nuielele de alun au, în credința populară, și alte proprietăți miraculoase: cu ele se descoperă comorile ascunse, sau se neutralizează efectele nocive ale comorilor nefurate. Cu nuielele de alun sunt lovite de trei ori obiectele sau ființele ce trebuie fermecate sau desfermecate.

O planta care apare în descânțecile de dragoste este busuiocul (recunoscută ca plantă magică); în descânțece pentru lipitură și zburător, apar plantele: sânge-de nouă-frați, iarba ciutei, muma pădurii. Acestea din urmă sunt culese de femeile care urmează să desfășoare ritualul, în luna mai, de prin păduri și câmpii. Cu apa neînceptă, în care sunt fierte aceste plante se scaldă bolnava în zilele de marți și vineri, iar scaldătura se aruncă la **răspântii** (subl. n.), cu o oală nouă. Trebuie să reținem faptul că plantele nu au neapărat o valoare magică în sine, ci „eficiența” folosirii lor și a rezultatului obținut țin mai degrabă de o combinație de factori (a se remarca simbolistica numerică, apa neînceptă, oala nouă, răspântiile de drumuri).

Am remarcat în unele situații, tendința celor care au creat și propagat anumite versuri, de a oferi informații despre originea geografică a unor plante: ”În piperul grecilor, / În ardeiul sârbilor.”

Bradul are o preponderență ridicată în versurile analizate de noi. Există o întreagă literatură despre rolul acestui arbore în diferitele evenimente din viața poporului nostru, așa că nu insistăm. Cert este că însoțește toate etapele din existența ființei umane: naștere, nuntă, moarte. Este un arbore sacru și este cel mai apropiat de modelul arborelui cosmic. Este un arbore respectat, poate tocmai și de aceea apare în versuri asociat cu adjective „nobile”, în combinații precum: „brad stufos”, „brazi înalți” sau în combinații numerice simbolice: „nouă brazi.”

O corespondență între două planuri, unul fizic și altul metafizic, se poate deduce din versuri în care apare pelinul. Se știe că această plantă conține principii amare (Radu et. al., 1981; Bodea, 1982), așa că amărăciunea, tristețea și deznădejdea sunt apropiate de proprietățile acestei plante: „Că d-amar și de pelin, /Bietu-mi suflet este plin.” O frumoasă și logică punere în relație a unei plante cu o stare sufletească.

Dincolo de toate aceste aspecte, mai mult sau mai puțin explicite ale plantelor în viața poporului român, este tentant, dar și dificil de căutat și explicat originea și logica unor denumiri populare de plante.

Ne oprim, spre încercare, la planta muma pădurii (*Lathraea squamaria* L.). Aceasta este denumirea populară de bază, însă planta mai are și alte denumiri: *floarea șarpelui*, *iarba șarpelui*, *șerpăriță*, *șerpăriță*. Este o plantă parazită, cu un rizom ramificat, solzos, părțile subterane ocupând suprafețe apreciabile și numai după zece ani emite o tulpină aeriană, care înflorește și face semințe. Ne întrebăm de ce poporul nostru a ales această denumire pentru plantă, și nu alta. Putem specula că toate denumirile populare pe care le-am enumerat pentru această specie sunt asociate cu un mod de viață chtonic, ascuns, subteran, întunecat (ca și al șarpelui), ceea ce poate explica alegerea acestor denumiri, în raport cu modul de viață al plantei („deviată „ de la normal și prin lipsa culorii verzi, un atribut aprioric al plantelor, al luminii, al fotosintezei, al soarelui).

Concluzii

Toate denumirile populare de plante pe care le-am analizat exprimă relații firești și adesea logice ale acestora cu tot ce înseamnă viziune asupra vieții, credințe, superstiții, aspirații și stări sufletești ale poporului român.

BIBLIOGRAFIE :

1. Bodea C., 1982,- Tratat de biochimie vegetală, partea a II-a, vol. IV. Ed. Acad. R. S. R., București

2. Borza A., 1925,- Flora grădinilor țărănești române. Bul. Inf. Grăd. Bot. Muz. Bot. Univ. Cluj, vol. V, nr. 3-4: 49-72
3. Borza A., 1944, - Date etnobotanice din Naidaș (J. Caraș). Bul. Grăd. Bot. Muz. Bot. Univ. Cluj, vol. XXIV, nr. 3-4: 110-118
4. Borza A., 1968, - Dicționar etnobotanic. Ed. Acad. R. S. R., București
5. Butură V., 1979, - Enciclopedie de etnobotanică românească. Ed. Șt. și Encicl., București
6. Drăgulescu C., 1992,- Botanica populară în Mărginimea Sibiului. Muzeul Brukenthal Sibiu.
7. Panțu Zach. C., 1902, - Vocabular botanic. Bull. Herb. Inst. Bot. Bucharest, I (2): 104-138
8. Panțu Zach. C., 1929, - Plantele cunoscute de poporul român, ed. a II-a. București, Ed. Casei Școalelor.
9. Radu A., Andronescu E., Fúzi I., 1981, - Botanică farmaceutică. Ed. Did. Ped., București
10. Schultes R. E., Von Reis S., 2005, - Etnobotany: The evolution of a Discipline. Timber Press, Incorporated.
11. Teodorescu G. Dem., 1985, - Poezii populare române, vol. I, II, III. Ed. Minerva București.
12. Vulcănescu R., 1985, - Mitologie română. Ed. Acad. R. S. R., București